

Самотуга Андрій Валерійович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових
дисциплін юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Конституція як суспільний договір закріплює взаємні права та обов'язки особи і держави. За порушення конституційних прав та невиконання чи неналежне виконання конституційних обов'язків передбачається настання особливого виду соціальної та юридичної відповідальності. Саме на державу, згідно зі ст. 3 Конституції України, покладено відповідальність перед людиною за свою діяльність. Звідси, в конституційному праві як галузі національного права та юридичної науки вже понад 20 років із часу прийняття Конституції України не втрачає своєї актуальності проблема конституційно-правової відповідальності, навколо якої тривають дискусії з приводу таких базових її елементів, як підстави (нормативні і фактичні), процедура, санкції і, головне, суб'єкти.

Так, складовою визначення поняття конституційно-правової відповідальності є те, що даний вид відповідальності характеризується, зокрема, специфічним колом суб'єктів. З одного боку, в юридичній літературі висловлена думка, що коло суб'єктів конституційно-правової відповідальності є порівняно обмеженим, оскільки до нього слід відносити лише найвищі, регіональні й місцеві органи влади, депутатів, найвищих посадових осіб, тобто, саме ті структури та осіб, які беруть участь у прийнятті найважливіших державних рішень. З іншого боку, деякі науковці вважають прирівнювати суб'єктів конституційно-правової відповідальності до суб'єктів конституційно-правових відносин. Наявність різнополярних підходів зумовлена, на нашу думку, недостатньою розробленістю критеріїв виокремлення даного виду суб'єктів, що й слід з'ясувати в нашій публікації.

Ще 2000 р. у своєму дисертаційному дослідженні О.В. Мельник запропонувала систематизувати законодавство з питань конституційно-правової відповідальності в окремому Законі "Про конституційно-правову відповідальність посадових осіб", де необхідно чітко визначити поняття конституційно-правової відповідальності та, зокрема, коло її суб'єктів [1, с. 3]. З цього приводу науковець зазначає, що суб'єкти конституційно-правової відповідальності є специфічними, оскільки вони є представниками влади і мають певний державно-правовий статус. На її погляд, всі державні органи та посадові особи можуть і повинні нести конституційно-правову відповідальність. Коло таких суб'єктів, як правило, виводиться логічним шляхом, хоча доцільним була б їх конкретиза-

ція в законодавстві. Так, аналіз Конституції України (ч. 2 ст. 3, ч. 2 ст. 19) дозволив авторці віднести до суб'єктів конституційно-правової відповідальності в Україні державу в цілому, органи державної влади і їх посадових осіб, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, фізичних осіб [1, с. 3]. Парламент України, на її думку, належить до кола суб'єктів конституційно-правової відповідальності, і підставою для її застосування є невиконання Верховною Радою України своєї основної функції – законодавчої [1, с.10].

Наступний автор А.І. Червяцова вважає, що суб'єктами визнаються: держава, органи державної влади (посадові особи), органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання, фізичні особи (громадяни, особи без громадянства, іноземці) [2, с. 10.]. Більше того, коло суб'єктів конституційно-правової відповідальності збігається з колом суб'єктів конституційно-правових відносин; винятком складають монарх і народ – юридично безвідповідальні суб'єкти [2, с. 11].

Нарешті, Н.М. Батанова стверджує, що суб'єктом конституційного делікту (як підстави конституційно-правової відповідальності) можуть бути усі суб'єкти конституційно-правових відносин (за винятком народу, нації, національних меншин і корінних народів), які, відповідно до конституційно-правових норм, зобов'язані та здатні нести конституційно-правову відповідальність за вчинені протиправні діяння, тобто володіють конституційною деліктоздатністю [3, с. 6].

Отже, яких саме учасників конституційно-правових відносин слід вважати суб'єктами конституційно-правової відповідальності?

Так, Конституція України, поміж таких центрів влади, як Верховна Рада України, Президент України та Кабінет Міністрів України, закріплює досить значну кількість вищих органів та посадових осіб держави, повноваження яких, в т.ч. характер відповідальності, деталізуються в окремих законах, на пр.: «Про статус народного депутата України», «Про Рахункову палату», «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», «Про Центральну виборчу комісію», «Про прокуратуру», «Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про статус депутатів місцевих рад», «Про Кабінет Міністрів України», «Про центральні органи виконавчої влади», «Про місцеві державні адміністрації», «Про Національний банк України», «Про Раду національної безпеки і оборони України», «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищу раду правосуддя», «Про Конституційний Суд України», «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення» та ін.

Особливе коло суб'єктів конституційно-правової відповідальності поряд із закріпленням їх Основним Законом, обумовлене особливим характером набуття ними повноважень: 1) за результатами загальних виборів (всеукраїнських та місцевих) – Верховна Рада України, Президент України, органи та посадові особи місцевого самоврядування; 2) шляхом призначення: а) парламентом – Голова та інші члени Рахункової палати, Уповноважений Верховної

Ради України з прав людини; б) за участю парламенту та Президента України – Прем'єр-міністр України, Генеральний прокурор України, Голова Національного банку України, Міністр оборони України, Міністр закордонних справ України, Голова Служби безпеки України, Конституційний Суд України, Вища рада правосуддя, Центральна виборча комісія, Рада Національного банку України, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення; в) за участю Президента України та Кабінету Міністрів України – голови місцевих державних адміністрацій [4].

Специфічний статус суб'єктів конституційно-правової відповідальності, особливо у її позитивному аспекті, полягає в часовому обмеженні повноважень зазначених органів та посадових осіб: 5 років – Президент України, Верховна Рада України, органи та посадові особи місцевого самоврядування, 9 років – судді Конституційного Суду України. Крім того, одна й та сама особа не може бути Президентом України більше ніж два строки підряд. Подібну норму необхідно запровадити, на нашу думку, щодо народних депутатів України. Стосовно Кабінету Міністрів України, то він складає свої повноваження перед новообраною Верховною Радою України, хоча лише щодо нього в Основному Законі найбільш конкретно виражена конституційно-відповідальність, а саме відповідальність перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольність і підзвітність Верховній Раді України.

Натомість відносно Президента України та народних депутатів України, навпаки, відсутня відповідальність: напр., народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп. Більше того, Конституція наділяє і парламентарів, і Президента недоторканністю на час виконання ними своїх повноважень і передбачає особливий, ускладнений порядок позбавлення їх недоторканності, напр., усунення з поста Президента України в порядку імпічменту. Недоторканність також гарантується конституцією та законами України суддям.

Специфічність кола суб'єктів конституційно-правової відповідальності виявляється також у їх виключному праві ініціювати внесення змін до Конституції України: Президент України, третина народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. Не завжди відповідальний і зважений підхід до цього питання підтверджується тими фактами з історії незалежної України, коли ініціювання конституційних змін породжувало суспільно-політичні конфлікти і протистояння.

І, нарешті, з метою охорони Конституції України Основним Законом закріплено повноваження на звернення до Конституційного Суду України з конституційним поданням з приводу відповідності Конституції України законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та офіційного тлумачення Конституції України такого обмеженого кола суб'єктів, як Президента України, щонайменше сорока п'яти на-

родних депутатів України, Верховного Суду, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Підсумовуючи, зазначимо такі критерії виокремлення суб'єктів конституційно-правової відповідальності: 1) конституційно-законодавча регламентація повноважень; 2) всенародна виборність та особливий порядок призначення; 3) обмеженість строків виконання повноважень; 4) недоторканність на час виконання повноважень; 4) виключність права на внесення змін до Конституції та 5) звернення до Конституційного Суду з питань конституційності законодавчих актів.

Ознаками, що характеризують специфічність суб'єктів конституційно-правової відповідальності, також можемо вважати застосування останніми роками щодо них законодавства про очищення влади (люстрацію) та протидію корупції. Адже із нещодавньої зарубіжної практики відомо, коли високопоставлений політик виявився фігурантом корупційних скандалів, це відразу потягло його спочатку політичну, тобто конституційно-правову відповідальність, напр., імпічмент президентів Бразилії та Південної Кореї, відставка уряду Румунії на тлі вуличних протестів – наймасовіших після страти подружжя Чаушеску наприкінці 1989 р. та ін.

Література

1. Мельник О. В. Конституційно-правова відповідальність вищих органів державної влади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / О. В. Мельник. — К., 2000. — 16 с.
2. Червяцова А.О. конституційно-правова відповідальність в системі видів юридичної відповідальності: теоретико-правовий аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / А.О. Червяцова. — Х., 2004. — 16 с.
3. Батанова Н. М. Конституційні делікти в Україні: проблеми теорії та практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / Н. М. Батанова. — К., 2007. — 18 с.
4. Конституція України від 28.06.1996 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

Саранча Ірина Русланівна
студентка юридичного факультету
науковий керівник – Чербаєва О.В.
викладач кафедри цивільно-правових
дисциплін юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Право на працю є соціальним правом людини, яке закріплено в Основному нормативному акті України – Конституції. На шляху до побудови нашої країни як правової держави постало багато проблем, однак регулювання праці неповнолітніх є однією із найбільш актуальних. Незважаючи на розви-